

Jan Szpet

Formacja nauczycieli religii katolickiej w Polsce

Studia Katechetyczne 7, 235-251

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Formacja nauczycieli religii katolickiej w Europie

Każda działalność duszpasterska w swojej realizacji opiera się na osobach odpowiednio uformowanych i przygotowanych. Brak tego naraża na niebezpieczeństwo jakość duszpasterstwa. Narzędzia pracy nie mogą być rzeczywiście skuteczne, jeśli nie będą używane przez dobrze uformowanych katechetów¹. Niezmiernie ważna jest permanentnie podejmowana refleksja nad formacją katechetów. Nikt nie rodzi się specjalistą jakiegokolwiek dziedziny, potrzeba poznania, doskonalenia, podejmowania wysiłku, przezwyciężania trudności².

Formacja to doświadczenie, poprzez które człowiek kształtuje się, staje się sobą, rozwija właściwą osobowość, wyrażając się przez dokonywane wybory, postawy, zachowania, styl życia. Katecheta winien być tak ukształtowany, by potrafił to zastosować, formując innych, którzy zostali jemu powierzani przez Kościół, by prowadził ich do dojrzałej wiary. Najogólniej można stwierdzić, że dojrzałość sprowadza się do dwóch celów: formowania dojrzałej osobowości chrześcijańskiej oraz nabywania odpowiednich kompetencji nieodzownych w procesie komunikacji wiary³.

Formacja katechety oznacza proces wychowawczy, który przygotowuje go do wypełnienia posługi oraz doskonali działanie. Proces ten zakłada wzrastanie i dojrzewanie, zdobywanie kompetencji oraz korygowanie nieuniknionych ograniczeń. W krajach języka niemieckiego, podnosząc podmiotowość procesu działań organizatora i kierującego procesem, wprowadza się pojęcie *towarzystwa*.

Podejmując refleksję nad zagadnieniem formacji katechety-nauczyciela religii w Europie, należy mieć na uwadze zróżnicowanie kultur, uwarunkowania społeczno-prawno-ekonomiczne oraz tradycję. Każdy z tych czynników wpływa na specyfikę, sposób rozumienia i podejmowania formacji. Inna jest bowiem sytuacja w krajach, które nieprzerwanie w swojej działalności edukacyjnej uwzględniały nauczanie religii i tych, jak, na przykład, w Europie Środkowo-Wschodniej, które dopiero tę tradycję tworzą.

¹ DOK 234.

² Badania socjologiczno-religijne przeprowadzone we Włoszech wskazują, że w środowisku katechetów odpowiedzialnych za katechezę parafialną dostrzega się braki w wykształceniu biblijnym, teologicznym, niedostateczną znajomość życia Kościoła i współczesnej kultury oraz słabą skuteczność stosowanych metod [G. Morante, V. Orlando, *Catechisti e catechesi all'inizio del terzo millennio. Indagine socio-religiosa nelle diocesi italiane*, Torino 2004].

³ G. Morante, *Formare i catechisti per l'oggi della Chiesa*, „Catechesi” 2005, nr 4, s. 3-14.

W niniejszym opracowaniu zostanie podjęta analiza czynników, które warunkują określony kształt formacji, jej adresaci, cel i wymiary podejmowanych działań oraz próba przybliżenia realizacji formacji wstępnej, przygotowującej do podjęcia zdań nauczyciela religii, jak i trwającej podczas pełnienia misji, permanentnej.

1. Adresaci i uwarunkowania kształtu formacji

Przebieg formacji w wielu krajach w znacznym stopniu uzależniony jest od statusu prawnego katechety, a to z kolei od uregulowań prawnych między Kościołem a państwem, miejsca pełnienia posługi. W krajach, w których regulacje są stabilne, pozytywnie odbija się to na działaniu. Obok głównego rozróżnienia na katechetów-szkolnych nauczycieli religii i katechetów parafialnych należy mieć na uwadze zróżnicowanie katechetów zatrudnionych etatowo i nieurzędowych, zatrudnionych w pełnym wymiarze godzin i niepełnoetatowych. Wszystkie te elementy wpływają na przygotowanie do podjęcia zadań, wymagane kwalifikacje i permanentną formację.

Wpływ na kształt formacji wywierają różne uwarunkowania organizacyjne nauczania religii, miejsce oraz rozumienie katechezy i nauczania religii w całości kształcie życia Kościoła, ale też szkoły⁴, także postrzeganie przedmiotu tego działania, jego celu, adresatów, miejsca. Trzeba odróżnić formację wstępną, przygotowującą do podjęcia posługi, jak i tę podejmowaną podczas jej pełnienia. Zrozumiałą jest rzeczą dostrzeżenie specyfiki w odniesieniu do kapłanów, osób życia konsekrowanego czy osób świeckich. Dokumenty Kościoła, literatura oraz zaangażowanie dużo bogatsze są w odniesieniu do osób świeckich. Dostrzega się przy tym potrzebę większego zaangażowania kapłanów. Podejmują oni formację przede wszystkim na etapie przygotowawczym, natomiast jedynie w niewielkim procencie są obecni w inicjatywach związanych z formacją w trakcie pełnienia posługi⁵. Efektem jest brak właściwych kompetencji oraz prawdziwej pasji katechetycznej. Szerzej podejmują działanie w parafii aniżeli w szkole⁶.

⁴ Por. G. Zaraziński, *Nauczanie religii w szkole. Praktyka europejska na przykładzie wybranych państw*, „Katecheta” 2006, nr 3, s. 70-76; R. Chałupniak, *Katecheza parafialna w wybranych parafiach Europy*, „Katecheta” 2006, nr 7-8, s. 19-28; R. Sauer, *Der Religionsunterricht im europaischen Vergleich. Ein Ueberblick*, „Religionpadagogische Beitrage” 2000, nr 44; *Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia*, red. R. Chałupniak, J. Kistorz, Opole 2001.

⁵ G. Udvardy, *Rola kapłana w katechezie*, w: *Kapłani a katecheza w Europie*, Poznań 2003 s. 18; C. Samataro, *La formazione dei responsabili dioecesani del'IRC: tra esperienze realizzate e prospettive per il futuro*, „Notiziario dell'Ufficio Catechistico Nazionale” 1992, nr 4, s. 161.

⁶ Zob. relacje z poszczególnych krajów w: *Kapłani a katecheza w Europie*, dz. cyt.

Troska o dobre przygotowanie katechetów, jak i permanentną formację, widoczna jest w Kościele powszechnym⁷ i w każdym z Kościołów lokalnych. Niektóre z krajów, takie jak Francja⁸, Włochy⁹, Hiszpania¹⁰, Niemcy¹¹, posiadają specjalne dokumenty regulujące tę kwestię. Dokumenty poszczególnych Kościołów lokalnych, relacje pochodzące z tych krajów, świadczą o zróżnicowaniu adresatów formacji.

Dyrektorium ogólne o katechizacji (1997) pierwszeństwo w diecezjalnym duszpasterstwie katechetycznym przyznaje formacji katechetów świeckich, choć uznaje, że jako element decydujący trzeba będzie zwrócić uwagę na katechetyczną formację presbiterów¹².

W przygotowaniu, jak i późniejszej permanentnej formacji katechetów, dominuje akcent położony na pracę wśród uczniów szkoły podstawowej i młodzieży. Jest to związane ze środowiskiem szkolnym, a w parafii, z przygotowaniem do sakramentów. Stosunkowo mało uwagi poświęca się katechetom dzieci przedszkolnych oraz dorosłych.

Grupę katechetów nieurzędowych, podejmujących działanie dobrowolnie na zasadzie wolontariatu, zatrudnionych na określony wymiar tygodniowy, stanowią katecheci dzieci najmłodszych: przedszkolnych lub przed I spowiedzią i I Komunią św. Są to najczęściej matki, które dobrowolnie katechizują dzieci przedszkolne. W Szwajcarii, Belgii, Francji katecheci ci nazywani są *catechistes de base*, w Niemczech *Tischmutter* czy tzw. *Krabbelstuben*. Zajęcia są przez nich prowadzone jeden raz w tygodniu po jednej godzinie. Wstępne przygotowanie przed podjęciem pracy odbywa się dla nich zasadniczo podczas kilku spotkań (czterech wieczornych sesji), które bywa później pogłębiane podczas comiesięcznych spotkań.

Coraz więcej krajów dostrzega potrzebę, a w ślad za tym podejmuje się poszukiwania sposobów formacji katechetów dla katechezy dorosłych. Żywe jest to m.in. w Niemczech, Anglii, Austrii, Szwajcarii, Włoszech, Hiszpanii, Francji,

⁷ M. C. Scaffardi, A. De Simone, *La formazione del presbitero nel magistero*, „Via Verita e Vita” 2002, nr 189, s. 42-48.

⁸ *Propositions pour la formation initiale des catechistes d'equipés d'enfants*, Paris 1991

⁹ Ufficio Catechistico Nazionale, *Orientamenti e itinerari di formazione dei catechisti*, Roma 1991; *La formazione dei catechisti nella comunità cristiana*, Roma 2006; S. Pintor, *La formazione catechetica del presbitero, oggi*, „Via Verita e Vita” 2002, nr 189, s. 8-10.

¹⁰ Konferencja Episkopatu Hiszpanii, *Program formacji kapłańskiej dla seminariów wyższych*, 1996.

¹¹ Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, *Katechese in veränderter Zeit*, Bonn 2004.

¹² DOK 234.

Chorwacji, Czechach, Słowacji, Ukrainie i Polsce¹³. Kształt formacji uzależniony jest od szeregu czynników, zwłaszcza od środowiska, w jakim odbywa się katecheza, a dalej, od miejsca w misji duszpasterskiej. Dostrzegane zjawiska sekularyzacyjne oraz specyfika – kategorie osób dorosłych – powodują poszukiwania w ramach parafii, przygotowanie wyspecjalizowanych katechetów dla określonych kategorii osób, na przykład, osób starszych, zdystansowanych od Kościoła.

2. Środowiska formacji

Dyrektorium ogólne o katechizacji wskazuje na różne środowiska formacji katechetów, nazywając je drogami. Zakres odpowiedzialności i podejmowanych działań uzależniony jest od tego, co staje się przedmiotem działania, zadaniem, zakresem i miejscem, poziomem, na jakim się dokonuje¹⁴.

Środowiskami katechezy, a w ślad za tym formacji, są: wspólnota wierzących, rodzina, parafia i szkoła. Środowiska odbywania się katechezy wpływają na używane określenia zaangażowanych w to dzieło. Szczególne miejsce przygotowania przypada szkołom, które są organizowane na dwóch poziomach: *dla zwykłych katechetów* oraz *dla odpowiedzialnych za katechezę*¹⁵. Wyższe ośrodki dla specjalistów (wyższe instytuty duszpasterstwa katechetycznego) w dziedzinie katechezy organizowane na wzór uniwersytetów, w odniesieniu do struktury, czasu trwania studiów i warunków przyjęcia. Winny one, obok formacji kadry kierowniczej w katechezie, przygotowywać nauczycieli katechetyki dla seminariów, domów formacyjnych lub szkół dla katechetów¹⁶. Ich nazwy bywają różne.

Austria i Francja, wskazując na rodzinę jako środowisko katechetyczne, traktuje rodziców jako odrębną grupę katechetów. Podejmuje się w związku z tym pewne inicjatywy, celem przygotowania ich do tych zadań oraz towarzyszenia w podejmowanych działaniach. Każda rodzina w Niemczech może liczyć na wsparcie swojej działalności wychowawczej zorganizowanymi formami ze strony Kościoła¹⁷.

¹³ Zob. relacje z poszczególnych krajów w: *Kapłani a katecheza w Europie*, dz. cyt.

¹⁴ DOK 246-252.

¹⁵ DOK 248-250.

¹⁶ DOK 251.

¹⁷ W. Spyra, *Wychowanie religijne w Niemczech*, w: *Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa*, red. R. Chałupniak, J. Kostorz, dz. cyt., s. 60.

Analizując doświadczenie formacyjne w poszczególnych krajach Europy obserwuje się, iż przygotowanie nauczycieli religii odbywa się zasadniczo w szkołach o charakterze wyższej uczelni, również w uniwersytetach oraz innych instytutach katechetycznych. Dąży się, by wykładowcami byli ludzie kompetentni, specjaliści dyscypliny; warunki przyjęć, czas trwania nauki i wymagań były porównywalne. Realizację tego umożliwiają często programy wymiany profesorów i studentów. Szczegółowe rozwiązania zostaną ukazane poniżej.

Dla przygotowujących się do kapłaństwa miejscem przygotowania katechetycznego są w zasadzie seminaria duchowne, prowadzone przez diecezje i zakony¹⁸. Nieodosobnione jest spostrzeżenie zbyt powierzchownej i teoretycznej formacji katechetycznej w programie formacji seminaryjnej. Odbija się to niekorzystnie, ujawniając się w braku właściwych kompetencji i prawdziwej pasji katechetycznej wśród wielu młodych kapłanów¹⁹.

Realizując wskazania dokumentów Kościoła dotyczące katechezy, formacja katechetyczna podejmuje integrację nauk teologicznych z humanistycznymi z odniesieniem do praktyki katechetycznej. W kształceniu dąży się do interdyscyplinarnego powiązania wszystkich przedmiotów. W zakresie programu studiów spośród nauk humanistycznych wchodzi nauki antropologiczne i pedagogiczne, w szczególności psychologia z jej działami, pedagogika z jej dziedzinami, socjologia, filozofia, dydaktyka, nauki o kulturze i komunikacji.

Wszystkie ośrodki podejmują wiele starań i troski o harmonijne powiązanie teorii z praktyką. Bywa, że postulowana równowaga między przedmiotami teologicznymi, humanistycznymi i pedagogicznymi jest przestrzegana. Niedoceniane są praktyki katechetyczne. Na uczelniach uniwersyteckich, po części i innych wyższych, jest to wynik położenia nacisku na przygotowanie teologów przy niewystarczająco wyraźnie określonej specjalizacji katechetyczno-pastoralnej. W ośrodkach kościelnych nastawionych na przygotowanie praktyków czy w seminariach duchownych bywa niedoceniony element przygotowania teologicznego. Po części jest to wynik nacisku na wymiar intelektualny, nieraz braku umiejętności po stronie wykładowców i odpowiedzialnych za formację. Formacja prowadzona w parafiach przez ośrodki kościelne zorientowana jest bardziej na praktykę.

¹⁸ P. G. Brodoloni, *Formacja katechetyczna w wyższych seminariach we Włoszech*, www.catechctica.it; Luksemburg: www.restena.lu; zob. też relacje zamieszczone w: *Quale formazione del presbitero all'annuncio e alla catechesi?*, „Via Verita e Vita” 2002, nr 189, s. 56-68.

¹⁹ B. Bissoli, *Obecność kapłana w katechezie. Sytuacja we Włoszech*, w: *Kapłani a katecheza w Europie*, dz. cyt., s. 30; G. Udvardy, *Rola kapłana w katechezie*, art. cyt., s. 18.

3. Cel i wymiary formacji

Określając podstawowe cele formacji katechetów, uwzględnia się w zasadzie wymiar tożsamości i pełnionych przez nich funkcji. Formacja katechetyczna osiąga swój szczyt i centrum, gdy zdobywa się odpowiedzialność i zdolność do przekazywania orędzia ewangelicznego²⁰.

Ośrodki przygotowania katechetów, jak i prowadzące formację permanentną, podejmują, w zależności od specjalności, wskazane przez dokumenty Kościoła trzy różne wymiary tej formacji: być, wiedzieć, umieć działać. Pierwszy zmierza do pełnej realizacji osobowości ludzkiej i chrześcijańskiej²¹. Oznacza integrację osobowości z wizją życia jako świadka w wierze, na fundamencie przyjęcia Jezusa Chrystusa jako najwyższej wartości i zasady życia. Dojrzałość ta pozwala katechecie z miłością, w dialogu z innymi, aktywnie uczestniczyć i budować wspólnotę Kościoła, a z nią wspólnotę ludzką. Jest to więc dojrzałość ludzka, chrześcijańska i apostołska²². Formacja ta, jak wskazują badania, mimo jasno określonych wymagań w dokumentach Kościoła i oświatowych, niekiedy nie jest profesjonalnie przygotowana, a jej uzasadnienia bywają różne. Formacja ludzka służy rozwojowi cech, bez których nie można kształtować dojrzałej osobowości i człowieczeństwa: wychowania do umiłowania prawdy, prawości, rzetelności, szacunku wobec drugiej osoby, poczucia sprawiedliwości, wierności, prawdziwego współczucia, konsekwentnego postępowania, zrównoważonego sądu i zachowania²³. Formacja duchowa uzdalnia do pogłębiania jedności z osobowym Bogiem i drugim człowiekiem w Kościele poprzez odkrywanie w swoim życiu wewnętrznym piękna Bożego obrazu i podobieństwa, poprzez rozważanie bogactwa słowa Bożego i Eucharystii jako źródła i szczytu życia.

Drugi wymiar zmierza do zagwarantowania organicznej i systematycznej znajomości orędzia chrześcijańskiego skoncentrowanego na Jezusie Chrystusie²⁴. Jako świadek w wierze winien być nauczycielem, który uczy wiary. Znajomość ta warunkowana jest w pierwszym rzędzie formacją biblijno-teologiczną. Formacja winna pomagać samemu katechecie dojrzewać w wierze, ale i uzdalniać do jej głoszenia innym. Formacja teologiczna powinna być bliska doświadczeniu ludzkiemu, zdolnemu do połączenia różnych aspektów orędzia chrześcijańskiego z życiem konkretnych ludzi. Obok formacji biblijno-teolo-

²⁰ DOK 235.

²¹ L. Soravito, *Katecheta (formacja)*, w: *Słownik katechetyczny*, red. J. Gevaert, K. Misiaszek, Warszawa 2007, s. 389-391.

²² DOK 239.

²³ A. De Silone, *L'umanita del presbitero catechista*, „Via Verita e Vita” 2002, nr 189, s. 34-41.

²⁴ DOK 239n.

gicznej ważna jest znajomość człowieka, przeżywanych doświadczeń, uwarunkowań społecznych. Stąd rola nauk humanistycznych, społecznych. Warunkiem skuteczności działania jest dobra znajomość uwarunkowań socjologicznych i psychologicznych, w jakich żyją dzisiejsi adresaci Bożej prawdy. Niezbędna jest znajomość współczesnego świata i człowieka w jego wymiarach społecznych i kulturowych²⁵ oraz oddziaływania pedagogicznego.

Trzeci wymiar koncentruje uwagę na umiejętności działania. Zakłada on gwarancję kompetencji pedagogicznej, metodycznej i dydaktycznej²⁶. Wspomniane płaszczyzny winny się wzajemnie ubogacać.

Formacja intelektualna ma charakter studiów wyższych i dokonuje się na wydziałach uniwersyteckich, instytutach, wyższych szkołach. Studenci biorą udział w wykładach, konwersatoriach, ćwiczeniach, seminariach, dyskusjach. Różnorodne wymiary przygotowania intelektualnego mają umożliwić wykształcenie, które pozwoli bez trudności poruszać się w intelektualno-kulturowym obszarze współczesności i skutecznie głosić w nim Ewangelię. Formacja ludzka, duchowa podejmowana jest w sposób szczególny podczas okresowych spotkań uczestników studiów i rozmów w małych grupach, dniach skupienia, rekolekcjach, zajęciach integracyjnych, modlitwie i adoracji. W wielu krajach podejmuje się przygotowanie do prowadzenia inicjatywy radykalnej ewangelizacji, którą zamierza się prowadzić w formie inicjacji chrześcijańskiej. Musi to odbijać się w formacji bezpośrednio odpowiedzialnych za katechezę²⁷.

Wśród istotnych elementów koniecznych do uwzględnienia w procesie formacji katechetów wymienia się: działania wychowawcy, które powinny oddziaływać na mentalność wychowanka (jego myśli, wybory, wartości); podjęcie takich działań, za pomocą których można przekazać idee i przekonania; katecheta, podobnie jak nauczyciel, który *zna* prawdę, przekazuje treści i doświadczenia wiary uczniowi, który dopiero jej doświadcza; zwrócić trzeba uwagę na stosowanie metod i technik typowych dla procesów komunikacji; trzeba pamiętać, że przekazywane idee, sugestie i doświadczenia przemyślane przez pewne osoby, są realizowane przez kogoś innego²⁸. Zadaniem katechety jest prowadzenie do dojrzałej wiary katechizowanych. Dojrzałość ta sprowadza się do dwóch celów: formowania dojrzałej osobowości chrześcijańskiej oraz nabycia odpowiednich

²⁵ DOK 242.

²⁶ DOK 244n.

²⁷ Konferencja Episkopatu Włoch, *Głosić Ewangelię w zmieniającym się świecie. Ukierunkowania duszpasterskie; Inicjacja chrześcijańska*, 1997, 1999, 2006.

²⁸ R. Paganelli, *Formare i formatori dei catechisti. Valori e itineraria sottesi al processo formativo*, Bologna 2002.

kompetencji nieodzownych w procesie komunikacji wiary²⁹. Kształtowanie dojrzałej wiary musi łączyć w jedno wszystkie doświadczenia składające się na życie osobiste, społeczne i duchowe człowieka³⁰.

4. Kształt formacji wstępnej

Jak wspomniano wyżej, odpowiedzialność za wstępne przygotowanie katechety-nauczyciela religii uzależnione jest zasadniczo od przewidywanego miejsca późniejszego zaangażowania. Przygotowanie kandydatów do prowadzenia katechezy w parafii spoczywa na wspólnocie wierzących i Kościele; przygotowanie kandydatów do katechezy w szkole odbywa się przy zaangażowaniu Kościoła i instytucji państwowych, w porozumieniu i współpracy.

5. Przygotowanie katechetów dzieci najmłodszych i katechezy parafialnej

Kandydatami są tu najczęściej kobiety, które w przyszłości będą katechizowały w parafiach w niepełnym wymiarze godzin, często w wymiarze 1 godziny.

W Belgii i Szwajcarii, po wstępnym przedstawieniu celu, zadań oraz polecanych metod, podczas kilku spotkań (najczęściej czterech) następują systematyczne spotkania raz w miesiącu, pogłębiające tę wstępną formację katechetyczną. Zadanie to spoczywa na proboszczu. Obok przygotowania katechetycznego, teologiczno-biblijnego i pedagogiczno-metodycznego, realizowana jest formacja ludzka i chrześcijańska.

Podobnie są przygotowywani kandydaci w Niemczech i Austrii, którzy mają zamiar jedynie na krótki czas (np. na 1 rok) włączyć się w przygotowanie dzieci do sakramentów. Celem ułatwienia działalność religijno-wychowawczej w rodzinie kładzie się nacisk na kulturę rozmów prowadzonych w rodzinie³¹, świade-

²⁹ M. K. Kubiak, *Formacja katechetów wobec aktualnych wyzwań stojących przed Kościołem*, „Katecheta” 2005, nr 9, s. 52; G. Morante, *Formare i catechisti per l'oggi della Chiesa*, art. cyt., s. 3-14.

³⁰ Conferenza Episcopale Italiana, Ufficio Catechistico Nazionale, *Orientamenti e itinerari di formazione dei catechisti*, Roma 1991.

³¹ W. Spyra, *Wychowanie religijne w Niemczech*, art. cyt., s. 53-68; D. Mieth, *Familiale Erziehung*, w: *Handbuch religionspädagogischer Grundbegriffe*, red. G. Bitter, G. Miller, München 1986, s. 192n.

ctwo wiary rodziców³² oraz pielęgnowanie zwyczajów i obrzędów religijnych w rodzinie³³.

W Hiszpanii oraz Szwecji istnieje także bardzo krótkie intensywne przygotowanie prowadzone w ramach parafii. Nieraz przedstawiciele kilku parafii łączą się celem odbycia wspólnych spotkań. Wobec braku odpowiednio przygotowanej kadry we wszystkich wspólnotach oraz celem dania doświadczenia wspólnoty dokonuje się przygotowanie w wymiarze ponadparafialnym. Dąży się, by prowadzili je odpowiednio przygotowani *odpowiedzialni* za katechezę w diecezji. Spotkania organizowane są w ośrodkach: diecezjalnych³⁴ – uczestniczą w nich przedstawiciele kilku parafii, międzydiecezjalnych (regionalnych) i ogólnokrajowych. Różnica organizacyjna i strukturalna odbija się na uzyskiwanych kwalifikacjach. Czas przygotowania jest bardzo różny. Bywają przygotowania stacjonarne i korespondencyjne. Obok kilkudniowych spotkań są kursy dwu- lub trzyletnie, proponujące systematyczne kształcenie, odbywające się raz lub 2 razy w tygodniu i trwające kilka godzin. Oprócz elementu intelektualnego przywiązuje się wagę do przygotowania duchowego. Stąd przedmiotem spotkań jest modlitwa i refleksja nad kondycją duchową, chrześcijańską.

We Francji na niższym poziomie nauczania za nauczanie religijne odpowiedzialny jest Kościół. W publicznych gimnazjach, kolegiach, liceach istnieje nieobowiązkowy dział edukacyjny, zwany *duszpasterstwem*. W jego ramach funkcjonuje lekcja religii, której organizatorem jest osoba świecka z dobranym zespołem; kapłan sprawuje jedynie opiekę. W szkołach prywatnych, obok powyższej formy, istnieje drugi przedmiot, zwany *kulturą religii*, prowadzony przez nauczyciela historii. Przedmiot ten jest obowiązkowy. Za przygotowanie prowadzących *duszpasterstwo* w szkołach katolickich odpowiedzialny jest Kościół diecezjalny, prowadzący systematyczną formację intelektualną, pedagogiczną i duchową. Zajęcia przeprowadzają wyspecjalizowani animatorzy podczas dwudniowych sesji przez okres 1 roku lub 2 lat. Podobnie za prowadzenie działu *duszpasterstwa* w szkołach państwowych odpowiedzialny jest Kościół. Podlega on jednak pod inny wydział kurialny aniżeli *odpowiedzialni* za szkoły katolickie. Wydział ten przygotowuje schematy wykładów, przekazywane przygotowującym się do prowadzenia zajęć. Poziom pracy i przygotowania nauczyciela jest niższy w szkołach państwowych. Praca w dziale duszpasterskim nie wymaga ukończenia studiów. Prowadzący tę formę są zapraszani, nie mają obowiązku uczestnictwa w organizowanych wykładach formacyjnych. Obowiązkowe

³² B. Grom, *Familie. Lernort des Glaubens*, Würzburg 1987, s. 24-48.

³³ W. Kasper, *Die Weitergabe des Glaubens in Ehe und Familie*, München 1990, s. 6-9.

³⁴ B. Grom, *Familie*, art. cyt. s. 68-75.

uczestnictwo dotyczy jedynie nauczycieli religii, którzy są opłacani. Reprezentują oni wyższy poziom i przejawiają większe zaangażowanie.

W Niemczech za katechezę parafialną odpowiedzialni są urzędowi katecheci i etatowi współpracownicy w posłudze duszpasterskiej³⁵. Są to księża, diakoni, referenci parafialni. Po ukończeniu studiów wyższych otrzymują przygotowanie duszpasterskie w diecezji, w ramach którego jest też przewidziane kształcenie katechetyczne. Czas trwania studium, jak i koncepcje programowo-dydaktyczne bywają różne w różnych diecezjach.

W Słowacji przygotowanie do prowadzenia katechezy parafialnej przez wolontariuszy, kapłanów i animatorów grup kościelnych różnego typu leży w gestii Kościoła³⁶. Jest ono na niższym poziomie aniżeli przygotowanie na fakultecie teologicznym w Trnawie.

W Szwajcarii istnieje zróżnicowane przygotowanie do zdobywania kwalifikacji zawodowych do katechizowania w szkole i parafii. Uzależnione jest ono częściowo od uregulowań prawnych kantonów. W części francuskojęzycznej osoby przygotowujące katechetów parafialnych są zatrudnione w różnej ilości godzin i opłacane przez Kościół. Muszą się one legitymować przynajmniej uniwersyteckim dyplomem licencjatu, co umożliwi Instytut *Romand de Formation aux Ministeres*, w którym studia trwają 3 lata. Podobnie wykształcenia na poziomie licencjatu wymaga się w części włoskojęzycznej. W części niemieckojęzycznej etatowo zatrudniony katecheta może zdobyć formację teologiczną i katechetyczną na Wydziale Teologicznym w Lucernie lub w Instytucie Katechetycznym.

6. Przygotowanie katechetów do nauczania religii w szkole

Odbywa się ono w kolegiach nauczycielskich, instytutach katechetycznych i na studiach uniwersyteckich. Czas trwania, nazwa uczelni, organizacja i struktura przygotowania są zróżnicowane. Uzależnione w zasadzie jest to od uczelni. Często w ramach przygotowania do nauczania religii w szkole dokonuje się także przygotowanie do katechezy parafialnej.

W Niemczech kwalifikacje zawodowe do nauczania religii w szkołach można zdobyć się na 14 istniejących tam wydziałach teologicznych (3 kościelnych i 11 państwowych), w 30 instytutach lub katedrach kształcenia nauczycieli

³⁵ R. Murawski, *Formacja katechetów w Europie*, „Seminare” 1997, s. 81.

³⁶ Konferencja Biskupov Slovenska, *Pastoraeny a evanjelizaeny plan Katolickej Cirkvi na Slovensku 2001-2006*, Bratislava-Presov 2001; R. Chałupniak, *Katecheza na terenie Słowacji*, *Katecheta* 2003, nr 3, s. 65-68.

religii. Kwalifikacje uzyskują także absolwenci uczelni diecezjalnych i zakonnych, po spełnieniu określonych warunków³⁷. Zakres i treść przygotowania zostały uzgodnione na podstawie odpowiednich porozumień między Konferencją Niemieckich Ministrów Oświaty i władzami kościelnymi. Nauczyciel religii to, z jednej strony, urzędnik państwowy, z drugiej zaś oddelegowany do pracy przedstawiciel Kościoła³⁸. Nauczyciel zarówno duchowny, jak świecki, musi, podobnie jak każdy inny, legitymować się kwalifikacjami merytorycznymi i dydaktycznymi do nauczania przynajmniej dwóch przedmiotów³⁹. Kościół dąży, by przygotowanie nauczyciela religii odpowiadało poziomowi wykształcenia nauczycieli pozostałych przedmiotów. Strona kościelna wymaga, by posiadał on podstawową orientację w teologii, umiejętności pedagogiczno-dydaktyczne, osobiste odniesienie do przekazywanych treści, aby przez osobisty styl życia, dzielił się wiarą, był świadkiem⁴⁰, żył w łączności ze wspólnotą Kościoła⁴¹, pozytywnie odnosił się do uczniów. Obok teologii winien posiadać znajomość zagadnień antropologicznych, socjologicznych i pedagogiczno-dydaktycznych. Mianowanie nauczycieli akademickich, odpowiedzialnych za przygotowanie uczących religii katolickiej, odbywa się przy wyrażeniu zgody przez upoważnione strony: państwową i kościelną.

Celem ujednoczenia struktury studiów, wymagań oraz nadania specyfiki kształceniu nauczyciela religii katolickiej, Konferencja Biskupów Niemieckich opublikowała specjalny dokument⁴². Zgodny jest on z prawem kościelno-państwowym. Mimo pojawiających się rozbieżności, wynikających z autonomii uczelni, określa on kanon przygotowania teologiczno-pedagogicznego. I etap kształcenia nauczycieli religii katolickiej, podobnie jak nauczycieli pozostałych przedmiotów, trwa 6-8 semestrów i kończy się pierwszym państwowym egzami-

³⁷ Sekretariat der Ständigen Konferenz der Kultusminister der Länder in der Bundesrepublik Deutschland, *Zur Situation des Katholischen Religionsunterrichts in der Bundesrepublik Deutschland*, Berlin 2002, s. 23n.

³⁸ E. Feifel, *Religiose Erziehung im Unbruch*, München 1995, s. 205.

³⁹ J. Isensee, *Die Garantie des Religionsunterrichts im Grundgesetz*, w: *Religionsunterricht hat Zukunft*, red. G. Bittner, Bonn 2000, s. 23. Przygotowanie do przynajmniej dwóch przedmiotów miało ten pozytywny, że kiedy nauczyciel rezygnował z nauczania religii, nie wygasły jego uprawnienia zawodowe. Mógł nauczać innego przedmiotu.

⁴⁰ Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, *Die bildende Kraft des Religionsunterrichts. Zur Konfessionalität des katholischen Religionsunterrichts*, Bonn 1996.

⁴¹ D. Emeis, *Grundriss der Gemeinde- und Sakramentekatechese*, München 2001; J. Hofmeier, *Fachdidaktik Katholische Religion*, München 1994, s. 121.

⁴² Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, *Kirchliche Anforderungen an die Studiengänge für das Lehramt in Katholischer Religion an Hauptschulen, Realschulen, Gymnasien und Beruflichen Schulen bzw. in der Sekundarstufe I und Sekundarstufe II*, Bonn 1982.

nem. Podstawowe wykształcenie opiera się na tzw. *czterech kolumnach nauczycielskich kompetencji*: wykształceniu pedagogicznym, obejmującym filozofię, pedagogikę, socjologię oraz psychologię; studium dydaktyki przedmiotowej (dla nauczycieli religii katolickiej będzie to katolicka pedagogika religijna); studium określonego przedmiotu (dyscypliny teologicznej); praktykach zawodowych (ciągłych i śródrocznych). Obok innych przedmiotów, student uczestniczy w zajęciach z teologii katolickiej. Po egzaminie następuje dwuletnia praktyka, po której ma miejsce kolejny egzamin. Równoległy do praktyki intensywny rok nauki obejmuje takie praktyczne zagadnienia, jak: podstawowe koncepcje szkolnej lekcji religii, opis sytuacji egzystencjalnych uczniów, cele i treści lekcji religii, programy, analiza, planowanie, realizacja i ewaluacja, różnego rodzaju hospitacje, analiza i ocena środków dydaktycznych, interakcje klasowe, formy i style nauczania, role nauczyciela itp. W egzaminach tych w niektórych krajach związkowych uczestniczyli przedstawiciele władz kościelnych⁴³.

Od nauczyciela religii wymaga się zawodowych kompetencji, otwartej komunikacji, dobrej współpracy i umiejętności pracy w zespole; wnoszenia merytorycznych innowacji w działania szkolne, korelacji zajęć religii z innymi przedmiotami, kształtowania szkolnych świąt i uroczystości z wykorzystaniem bogactwa liturgii Kościoła⁴⁴.

W Austrii przygotowanie nauczycieli religii dla szkół państwowych: podstawowych i średnich odbywa się podczas trwających 6 semestrów studiów w specjalnych uczelniach – akademiach pedagogiki religijnej w 6 ośrodkach w głównych miastach Austrii⁴⁵, a także na Wydziale Teologicznym w Innsbrucku, Wiedniu, Grazu, Linzu, Wyższej Szkole Filozoficzno-Teologicznej w Heiligenkreuz i w St. Polten.

We Francji w ramach studiów uniwersyteckich niektórzy studiujący myślący o zatrudnieniu w nauczaniu religii na zasadzie dobrowolności wybierają świadomie przedmiot przygotowujący do bycia nauczycielem religii, zwany *kulturą religii*. Nie wszyscy bowiem nauczający bywają do tego przygotowani. Przygotowanie uniwersyteckie musi podjąć jedynie osoba odpowiedzialna za organizację życia katechetycznego w diecezji i prowadząca przygotowanie katechetów dla parafii. Odbywa się ono w Wyższym Instytucie Duszpasterstwa Katechetycznego w Paryżu. Na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Katolickiego

⁴³ Przytaczam za: R. Chałupniak, *Między katechezą a religioznawstwem. Nauczanie religii katolickiej w szkole publicznej w Niemczech w latach 1945-2000*, Opole 2005, s. 270n.

⁴⁴ M. Pretenthaler, W. Weiner, *Schule als Feld kreativer Theologinnen Desiderate zum Lehramtstudium nalasslich der Konzeption des „Lehrplans '99“*, w: *Tragfähigkeit der Religionspädagogik*, red. F. H. Angel, Graz-Wien-Koln 2000, s. 54-57.

⁴⁵ Za: „Wiadomości KAI” 2007, nr 35, s. 22.

w Angers przygotowanie do działalności katechetycznej dokonuje się w trybie zaocznym. Wielu natomiast kapłanów z Belgii i Francji studiuje w *Lumen Vitae* w Belgii.

We Włoszech odpowiedzialność za formację katechetów leży w gestii Kościoła. Nabywanie kwalifikacji niezbędnych do wykonywania zawodu oraz określenie statusu prawnego nauczyciela religii należy natomiast do państwa oraz form organizowanych przez Kościół. Wymaga się, by nauczyciel religii był kompetentnym nauczycielem przedmiotu, ale jednocześnie winien on stawać się świadkiem z racji przynależności konfesyjnej⁴⁶. Oczekuje się od niego, że będzie przygotowanym teologiem w stosunku do prezentowanych treści, a wychowawcą w odniesieniu do celów, które winien zrealizować w szkole. Tworzy on swoją pozycję nie tylko na profesjonalizmie zawodowym, ale kieruje się motywacjami, ujmowanymi w kategoriach powołania, mającymi charakter kościelny⁴⁷. Od Kościoła otrzymuje zaświadczenie o zdadności i kompetencjach do nauczania o chrześcijaństwie i zasadach katolickich. Najnowszy dokument Episkopatu Włoch, poświęcony inicjacji chrześcijańskiej, domaga się uwzględnienia w programowaniu formacji powiększających się rozbieżności pomiędzy aktualną sytuacją kulturową społeczeństwa a tradycyjnymi wartościami chrześcijańskimi⁴⁸.

W profilu nauczyciela religii we Włoszech zakłada się nabycie umiejętności przedmiotowych (znajomość treści przedmiotu), formalnych (sprawność dydaktyczna) oraz organizacyjnych (poprawny kontakt z gronem pedagogicznym, rodziną, środowiskiem), a także przygotowanie kulturowe oraz posiadanie odpowiednich przymiotów moralnych. Profesjonalizm nauczyciela religii zakłada posiadanie i wykazywanie się takimi walorami, jak: zdolność programowania i oceny, umiejętność wchodzenia w kontakty osobowe, nabywanie ducha kreatywności, wola otwierania się na innowacyjność, rozmiłowania w poszukiwaniu prawdy⁴⁹, autentyczna wiara i walory pedagogiczne⁵⁰. Celem zapewnienia skuteczności i efektywności formacji dąży się, by nie zamierzała ona jedynie do zaspokojenia doraźnych potrzeb, ale była dziełem przemyśla-

⁴⁶ Z. Trenti, *La religione come disciplina scolastica. La scelta ermeneutica*, Torino 1990, s. 91.

⁴⁷ C. Ruini, *L'insegnamento della religione cattolica oggi*, „Notiziario dell'Ufficio Catechistico Nazionale” 1989, nr 6.

⁴⁸ Kwestię kwalifikacji nauczycieli szkoły włoskiej omawia w niniejszym zbiorze K. Misiaszek w artykule pt. *Włoski model nauczania religii katolickiej* – przyp. red.

⁴⁹ Conferenza Episcopale Italiana, *Nota pastorale circa l'insegnamento della religione cattolica nelle scuole pubbliche e circa il valore della vita umana*, Roma 1986, 19.

⁵⁰ K. Misiaszek, *Koncepcja nauczania religii katolickiej w publicznej szkole włoskiej po Konkordacie z 1984 roku*, Warszawa 1999, s. 191.

nym i zaplanowanym. Winna podejmować aspekty antropologiczno-pedagogiczne, dydaktyczne i rozwój duchowy. Kierunki działań formacyjnych idą więc ku wymiarowi kulturowemu, eklezjalnemu, pedagogicznemu, dydaktycznemu, związanemu z nauczaniem przedmiotem, aby nauczyciel dokładnie poznał jego naturę, cele, treści, metody oraz potrafił osadzać go w obszarze potrzeb współczesnej kultury.

Formację akademicką zdobywa się w Instytucie Katechetyki Papieskiego Uniwersytetu Salezjańskiego, zakonnych ośrodkach katechizacji (salezjańskim, paulińskim, dehonjańskim), letnich kursach w Corvarze, krajowej szkole formacji katechetów w La Mendoli, na warsztatach katechetycznych w Weronie. Organizowane są też krajowe kursy dla nauczycieli religii, a w diecezjach, szkoły formacji dla przygotowania odpowiedzialnych za nauczanie religii w szkole. Inicjatywę taką podjęły osobno Konferencja Episkopatu Włoch, Organizacja na rzecz Przygotowania Zawodowego Nauczycieli w Uniwersytecie Katolickim w Mediolanie oraz Instytut Katechetyki Papieskiego Uniwersytetu Salezjańskiego⁵¹. Te wielorakie sposoby przygotowania powodują nieraz rozbieżności stanów kwalifikacji, wywołując napięcia i wątpliwości.

W Wielkiej Brytanii, gdzie w szkole publicznej świadomie rozgraniczono nauczanie treści religijnych od wychowania w określonej wierze, nauczyciel religii musi legitymować się takimi samymi kwalifikacjami, jak nauczyciel każdego innego przedmiotu, nie musi mieć jakichkolwiek powiązań z określoną wspólnotą religijną, nie musi być człowiekiem wierzącym. Wobec multireligijnej koncepcji angielskiej lekcji religii, opierającej się na informacji, a nie na formacji, dla wielu pedagogów i katechetów rodzi się problem identyfikacji religijnej nauczyciela religii⁵². Powoduje to zapotrzebowanie na katechetów katechezy parafialnej, przygotowanych przez Kościół.

W Holandii nauczyciele religii są przygotowywani podczas czteroletnich studiów, odbywanych w kolegiach nauczycielskich.

Na Łotwie formacja wstępna odbywa się podczas czteroletnich studiów, obejmujących studium teoretyczne oraz roczną praktykę w Instytucie Katechetycznym w Rydze oraz jego filiach Rezekue i Liepaja.

W Słowenii miejscem czteroletniego przygotowania jest fakultet teologiczny w Ljubljanie.

Na Ukrainie dąży się, by katechizację prowadziły osoby z wykształceniem teologicznym, zarówno duchowni, jak i świeccy. Przygotowanie ich odbywa się

⁵¹ Tamże, s. 193.

⁵² R. Sauer, *Der Religionsunterricht im europäischen Vergleich. Ein Überblick*, „Religionpädagogische Beiträge” 2000, s. 142n; H. F. Angel, *Religionsunterricht in England*, „Lebendige Katechese” 2002, nr 2, s. 99n.

w ramach diecezjalnych kursów katechetycznych. Po wstępnym przygotowaniu do pracy kurs trwa od 2 do 4 lat. Organizowane są też miesięczne kursy letnie. Działają też uczelnie specjalistyczne: Iwano-Frankowska Akademia Teologiczna z pięcioletnimi studiami stacjonarnymi, Diecezjalny Instytut Katechetyczny w Drohobyczu z pięcioletnimi studiami zaocznymi, Instytut Katechetyczno-Pedagogiczny przy Lwowskiej Akademii Teologicznej⁵³.

7. Formacja permanentna

Zarówno władze kościelne, jak i państwowe, troszcząc się o solidne wykształcenie wstępne, przypominały i zobowiązywały katechetów do permanentnej formacji. Dąży się do tego, by wykształcenie odpowiadające poziomowi nauczycieli innych przedmiotów było kontynuowane na różnych poziomach i w różnych formach. Przypomina się o konieczności ciągłego pogłębiania osobistego życia religijnego, ale i studium teologii, zagadnień antropologicznych, socjologicznych i pedagogiczno-dydaktycznych. Sposoby formacji bywają bardzo różne, uzależnione od tradycji, możliwości i pomysłowości. Zasadniczo leży to w kompetencji władz kościelnych. Władze oświatowe zainteresowane są wówczas, jeśli w grę wchodzi podnoszenie kwalifikacji zawodowych nauczycieli religii. Wymiary formacji są identyczne z tymi z okresu przygotowania⁵⁴.

W Niemczech dla katechetów parafialnych formacja organizowana jest przez Kościół i w jego ramach, dla nauczycieli religii w szkołach natomiast na terenie placówek państwowych, chociaż jest możliwa też w diecezjalnych instytutach katechetycznych, szkolnych wydziałach kurialnych oraz w instytutach międzydiecezjalnych, współpracujących ze stowarzyszeniami nauczycieli⁵⁵. Celem podniesienia poziomu podejmowana jest też współpraca w stawianiu wymagań i warunków umożliwiających ich spełnienie między Kościołem i władzami oświatowymi. Wcześniej dokształcanie w instytucjach kościelnych było dobrowolne. Za zgodą władz oświatowych uczestnictwo w nim spełniało wymóg uczestnictwa w innych spotkaniach dla nauczycieli⁵⁶, które odbywały się w cza-

⁵³ S. Hurkina, H. Dobosz, *Problematyka religijnego nauczania w niepodległej Ukrainie*, w: *Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa*, red. R. Chałupniak, J. Kistorz, dz. cyt., s. 99-113.

⁵⁴ J. Bozanić, *Stala formacja kapłana w katechezie*, w: *Kapłani a katecheza w Europie*, dz. cyt., s. 18.

⁵⁵ Można wskazać tu następujące instytuty: Mulheim an der Ruhr, Gars am Inn, Main, Saarbrücken, Wiesbaden, Obermarchtal.

⁵⁶ Sekretariat der Ständigen Konferenz der Kultusminister, *Zur Situation des Katholischen Religionsunterrichts*, dok. cyt., s. 24.

się wolnym od zajęć szkolnych. Zagadnienia podejmowane w ramach tej formacji dotyczą wymiaru duchowego, osobowościowego, merytorycznego oraz działania dydaktycznego. Realizowane są następujące bloki tematyczne: dobór i zasady doboru treści w przekazie katechetycznym i szkolnym nauczaniu, kontekst działania w społeczeństwie wielokulturowym, cel, model i zadania lekcji religii w zmieniającej się rzeczywistości, poszukiwania dydaktyczno-metodyczne, rozwój kompetencji i umiejętności komunikacji oraz rozwój duchowy. Ważną rolę pełnią osobiste spotkania, wymiana doświadczeń, stąd spotkania odbywają się w mniejszych grupach, w formie konwersatoriów.

Inną zalecaną formą jest podjęcie studiów na kolejnym kierunku uniwersyteckim. Zaleca się zwłaszcza te, które służą pogłębieniu zawodowemu, a więc przygotowaniu do nauczania drugiego przedmiotu, bądź pracy z uczniami o obniżonych możliwościach intelektualnych lub innych niepełnosprawnościach. Jeszcze inną formę stanowią organizowane sympozja, konferencje, warsztaty. Do form zalecanych należy korzystanie z pomocy organizacji wsparcia⁵⁷ oraz specjalistycznych czasopism.

We Włoszech formacja permanentna stanowi przedmiot zainteresowania istniejącego w każdej diecezji Diecezjalnego Biura Katechetycznego z odrębnym wydziałem, podejmującym problemy szkolnego nauczania religii i formacji nauczycieli. Organizuje się sympozja, kursy formacyjne, spotkania; wydaje się materiały formacyjne⁵⁸. Działania formacyjne są otwarte, zwłaszcza na wymiar kulturowy, eklezjalny, pedagogiczny, dydaktyczny, związany z nauczaniem przedmiotem, aby nauczyciel dokładnie poznał jego naturę, cele, treści, metody oraz potrafił osadzać go w obszarze potrzeb współczesnej kultury. Podejmuje się badania nad nauczaniem religijnym i doskonaleniem programów oraz pomocy katechetycznych, odczytywaniem potrzeb katechizowanych i katechizujących, poszukiwaniem dróg skuteczniejszego oddziaływania i komunikacji. Za ważne uznaje się tworzenie grup nauczycieli dobrze przygotowanych, by stali się łącznikami z biurami diecezjalnymi, w celu zapewnienia stabilności studium, organizacji i doskonalenia zawodowego oraz żywotności struktur podejmujących koordynację, komunikację, wymianę doświadczeń⁵⁹. Podejmuje się też inicjatywę opieki nad młodszymi nauczycielami przez bardziej doświadczonych, celem niesienia pomocy w przewyciężeniu pojawiających się proble-

⁵⁷ Deutscher Katecheten Verein; Bundeskonferenz der katholischen Religions-Lehrer-Berufsverbände; Der Bundesverband der katholischen Religionslehrer und -lehrerinnen in der BRD; Der Verband der katholischen Religionslehrer an berufsbildenden Schulen e. V.

⁵⁸ S. Pintor, *La formazione permanente del clero. Orientamenti e percorsi*, Bologna 2001; S. Pintor, *La formazione catechetica del presbitero, oggi*, art. cyt. s. 9n.

⁵⁹ K. Misiaszek, *Koncepcja nauczania religii katolickiej w publicznej szkole włoskiej*, dz. cyt. s. 194.

mów. Niesie się też pomoc nauczycielom przeżywającym zniechęcenie, zaniechanie, *wypalenie*⁶⁰.

W Słowacji permanentna formacja podejmowana jest poprzez kursy katechetyczne, seminaria, warsztaty, rekolekcje i spotkania formacyjne⁶¹.

Przedstawione cele, zadania i modele formacji wstępnej kandydatów i permanentnej katechetów nie dają pełnego obrazu pojmowania i sposobów realizacji tego bardzo ważnego zadania Kościoła. Dostrzega się zróżnicowanie organizacyjne, wynikające z rangi uczelni, czasu trwania studium, częstotliwości i formy spotkań, celu, podejmowanego zakresu treściowego oraz kwalifikacji odpowiedzialnych i prowadzących zajęcia; zróżnicowania kultur, warunków społeczno-ekonomicznych i tradycji. Zgromadzone dane pozwalają jednak dostrzec przywiązywaną wielką wagę, wielość i różnorodność inicjatyw oraz zaangażowanie zarówno Kościoła, jak i odpowiedzialnych za formację ze strony oświatowej.

⁶⁰ M. Cortinovis, *Esperienze nella diocesi di Bergamo*, „Notiziario dell'Ufficio Catechistico Nazionale” 1992, nr 2-3, s. 110.

⁶¹ R. Chałupniak, *Katecheza parafialna w wybranych krajach Europy*, art. cyt., s. 23.